

**KISSA-İ SALSAL'DA HAYVAN ADLARI VE ON İKİ HAYVANLI
TÜRK TAKVİMİ**
ANIMAL NAMES AND TURKISH CALENDARS WITH TWELVE
ANIMAL IN KISSA-I SALSAL

Nazira TURSYNBAYEVA*

Özet

Kıssa-i Salsal, Arap alfabesiyle yazılan 1879 yılına ait dini bir eserdir. Eser tarih olarak yaklaşık VII-VIII. yüzyıllarda Orta Asya ve İran topraklarında yerleşen müslümanlar ve Hz. Ali ile gayr-i müslim olan Salsal arasındaki on iki yıl süren savaşı konu alır. Kıssanın sonunda zaferi müslümanlar kazanır ve zaferi kazanmanın ardından İslâm yönetiminde kalan halkın İslâm dinini seçmesine vesile olurlar. Eser, karışık bir dilli metin olmakla beraber, Arapça, Farsça, Rusça, Tatarca ve diğer Türk lehçelerine bol miktarda yer verildiğini görmekteyiz. Eserde on iki hayvanlı Türk takviminden bahsedilmektedir. Makalede on iki hayvanlı Türk takvimi ve eserde adı geçen hayvanlar incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kıssa-i Salsal, Kazak, Arap alfabesi, Türk takvimi, Kazakça.

Summary

Kıssa-i Salsal is a religious work written in Arabic in 1879. The work centers around a twelve-year war dating approximately VII-VIII Centuries between Hadrat Ali and his follower Muslims who settled in Central Asian and Persian lands for centuries and non-Muslim Salsal. Eventually, victorious Muslims win, and victory after victory, people under Islamic rule can choose the Islamic religion. In addition to the mixed multilingual text, we find that Arabic, Persian, Russian, Tatar and other Turkish dialects are in abundance. Twelve Turkic animal calendars are mentioned in the work. Twelve animals of Turkish calendars and the names of animals will be examined in the book.

Key words: Kıssa-i Salsal, Kazakh, Arabic Alphabet, Turkish calendars, Kazakh language.

Giriş

Kazak edebiyatı bugünkü Kazakistan coğrafyasında yaşayan halkların meydana getirdiği zengin menevî hazinenin ürünüdür. Asırlarca bu zengin mirastan ilham alır ve eski geleneklerin devamıyla gelişir. Yazılı Kazak Edebiyatının ürünleri olarak bilinen kıssaların çoğu yeterince incelenmeyen konulardan sayılır. Özellikle Arap alfabesiyle kaleme alınan kıssaların üzerinde daha derin incelemeler yapılması elzemdir. Arap alfabesi, Osmanlı Devleti dahil, İslam dininin yayıldığı coğrafyada büyük

*Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi Türkoloji Enstitüsü, Araş. Gör. E-mail: naztursynbayeva@hotmail.com

ölçüde benimsenmiş, Latin alfabesinden sonra dünyada en çok kullanılan yazı sistemidir.

Kıssanın Kazak Edebiyatındaki Yeri

Edebiyatımızda kıssaların açıklaması şöyle yapılır: “Kıssalar ders çıkarılması gereken olaylar olmasıyla tarihî ve dinî öneme sahip insanların yaşadıkları olayları hikâye şeklinde anlatan bir tür olarak bilinir”. Bu sayede insanların bilinçli olması sağlanır. Kıssa, eski ve geleneksel halk ağız edebiyatına özgü epik bir türdür. Kıssa, Kazak edebiyatında hikâye şeklinde de geçer. Menşei ve içeriği bakımından destanlara ve aşk destanlarına yakındır. Kıssalar kâinatın yaratılış gayesini, canlı ve cansız yaratıkların kökeni ile sebeplerin, nehir, dağ, taş, gökyüzü, yıldızlar hakkında bir açıklama yapar. Dünyayı kendilerine mesken belirleyen mahlûklar: dev, peri, in ve cinler, tek gözlü dev, hayvan suretindeki kişiler kadim çağların düşüncelerinden ibarettir. İhtilal öncesi maatbadan çıkan kitaplardaki İslam dinini konu edinen eserlere “hikâye” adı verilirdi. Bununla birlikte Kazaklara ait yaşam tarzlarını içeren yırlar (jırlar) vardır. Bunlar Kıssa Alpamis, Kıssa Ayman Şolpan şeklinde adlandırılmaktadır. Kazak edebiyatındaki nazire yazma geleneği, kıssa destan türünün edebiyata girdiği XIII-XIV. yüzyıllara denk gelir. Edebiyatımızda kahramanlık, tarihi, aşk ve kederi konu alan karmakarışık poetik eser olarak karşılaşıyoruz. Orta Doğu ve Güneydoğu Asya halklarının edebiyatları arasında oldukça yaygın olarak işlenmiştir. Doğu masal ve efsaneleri kıssa ve hikâyelerinin içeriği nazirecilik geleneği ile ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiştir. XIX. yüzyılın ikinci çeyreği ile XX. yüzyılın başlarında Kazan, Ufa, Ombı, Taşkent şehirlerinde “Abulharis”, “Bahram,” “Bozjiğit”, “Gülşahra”, “Münliq Zarlıq”, “Zarqum”, “Jüsip Zulayha”, “Salsal”, “Seyfölmâlik”, “Şâkir Şâkiriyyat” ve başka kıssalar kitap olarak basılmaya başlandı. Bu tür eserleri Arapça ve Farsçadan tercüme eden, nazire şeklinde anlatan ve editörlüğü ile ilgilenen en önemli şahıslar olarak: Şâdi Jâñgirov, Jüsipbek Şayhıslamulı, Akılbek bin Sabal, Mävlekey vs. şairler kapsamlı çalışmalarda bulundular. Kazak halk edebiyatında kıssaları söyleyenler “qıssaşı” veya “jıraw”, Özbek ve Karakalpak halklarında ise, “qissahan” olarak geçmektedir (Babalar Sözü, 2005: 423). Kıssa destan konularının muhtevası ve konuları M. Avezov (1959;1991), S. Muhanov (1974), E. Ismaylov (1956;1968), K. Cumaliyev (1958), B. Kenjebayev (1973; 1976), M. Ğabdullin (1974), B. Şalabayev (Ädebi Mura 1961),

H. Süyünşaliyev (1986) eserlerinde araştırdığı Kazak roman ve destanları üzerinde araştırma tezini hazırlayan Bakıtjan Azibayeva kıssaları ana gruplar halinde şöyle sınıflandırır (Babalar Sözü, 2005: 25).

1. İslâm dinini ele alan destanlar: “Salsal”, “Seyit Battal”, “Zarkum”.
2. Masal, efsane ve aşk hakkındaki destanlar: “Seyfûlmalik”, “Bozjigit”, “Abdulharis”, vb.
3. Doğaçlama olayları konu edinen, içerik olarak Kazakların gelenek ve göreneklerini içeren destanlar: “Müñlık Zarlık”, “Jüsıp Zılıyka”, “Şakir Şakiriyat”.

Diğer bir edebiyatçımız olan Ötegen Kümüşbayev de “Kıssalar ve kitabî akınlar (şairler, ozanlar)” adlı kitabında kıssaları dört gruba tasnif eder:

1. Didaktik lirik destanlar: “Leyla ile Mecnun”, “Yusuf ile Züleyha”, “Müñlık Zarlık” vs.
2. İslâm dinini nasihat eden destanlar: “Salsal”, “Seyit Battal”, “Cümcüme”, “Zarkum”.
3. Hayal ürününe dayanan destanlar: “Şahmaran”, “Abuşahıma”, “Şakir Şakiriyat”.
4. Kahramanlık ve cesurluğu icra eden destanlar: “Rüstem Destanı”, “İskender”, “Kıssa Bahram” vs. (XX. yy. 1994-290) (Mırzahmetov, 1993: 45-47).

Salsal Kıssasının Tanıtımı

Salsal kelimesi Kur’ân-ı Kerim’deki Rahman Suresinin 14. âyetinde şöyle geçmektedir: “*Halakal insâne min salsâlin kel fahhâr(fahhâri). (Allah) insanı, fahhar (pişmiş çamur) gibi ses veren salsalinden (balçıktan) yarattı*” (http://www.kuranmeali.org/55/rahman_suresi/14.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx).

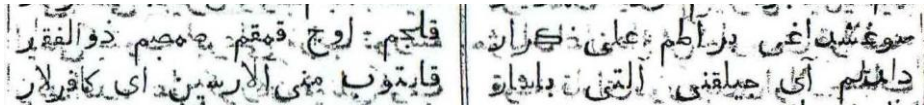
Salsal destanı konu bakımından yaklaşık olarak VII-VIII. yüzyılın müslümanlarının İslâm dinini yayma maksadıyla gayr-i müslimlerle olan savaşlarını konu edinir. Bizim tahminimize göre, Salsal destanındaki savaşların hemen hepsi İran ile Orta Asya ülkelerinde geçmiştir. Buna neden olarak destanın içerisinde bulunan kişi adları ile yer ve su adlarını gösterebiliriz. Mesela, Cemşit, Rüstemleri saymamanın yanı sıra, eserde sıklıkla geçen Navadir, Hiravan, Havarzamin, Seyilzamin, Hacum gibi yer isimlerinin etimolojisi de eski Horasan, Merv, Maveraünnehir bölgelerindeki halklar ile padişahların tarihî geçmişlerinden haber verdiği düşüncesindeyiz. Kazak destanlarını araştıran Bakıtjan Azibayeva

“Kazahskiiy Dastanniy Epos” adlı kapsamlı eserinde dinî destanlarla ilgili bölümde, onların içeriğini göre dört ana grupta toplayarak, onlardan birine de İslâm dininin yayılması yolunda gerçekleşen savaşları tasvir eden eserlere ayırmıştı” (Babalar Sözi, 2005: 295). “Kıssa-i Salsal” destanının da buna benzer savaşları tasvir eden gruba dahil olan eserlerin temeltaşı olduğunu söyleyebiliriz. Destanın ilk basımı 1897 yılı, ikinci ve üçüncü baskısı 1883, 1888 yılları olmuştur. Bundan sonra Çarın yasaklaması (sansürü) bu kitabın çıkmasını engelledi. 1909 yılı Salsal kitabı tekrar maatbadan çıkmıştı. Destanı halk ağızlarından derleyip, belli bir düzene ve bunun yanı sıra kendi halince bazı kısımlarını gittiği her yerde söyleyerek maatbaya sunan Mavlekey Jumaşoğlu’dur (Umaçikov). XIX. yüzyılın ikinci yarısında yaşayan destancı (kıssacı) şairlerden biridir. Başkurdistan’ın Ufa eyaletinin Esengül köyünde 1837 yılında doğdu. Yayıık (Jayık) eyaletindeki İç Bökey sarayındaki Kazak köylerinde bulunan çocuklara eğitim vererek, bilgi ve kültür ile meşgul olan aydın olarak yaşamını sürdürmüştü. Bulunduğu diyarları gezerek kıssa ve destanları derleyip, eksik olan yerlerini tekrar gözden geçirmekle birlikte editörlük yaparak, Kazan şehrinde yayımlamıştı. Bu kıssalar “Kıssa-i Salsal”, “Kıssa-i Cumcuma”, “Kıssa-i Seyit Battal”, “Dariğa Kız”dır.

Resim 1: (Kıssa-i Salsal’ın ilk sayfaları)

Kıssa-i Salsal'da Peygamber efendimiz ve sahabelerinden bahsedilmektedir. Sahabeleriyle sohbet ederken kendisinin geyik etini yemek istediğini söyler. Sadık dostları hemen ayağa kalkarak sizin yolunuzda canımız feda olsun diyerek ava giderler. Giderken ava Hz. Ali ile yoldaşları da katılır. Geyik avlamak için çıktığı yolda bir sürü zorluklarla başbaşa kalırlar. Yolda dağ başında ejderhanın Hz. Ali ile Arslan'a karşı savaşması ve Hz. Ali, zülfikarı ile onu tam ortasından kestiğinde içinden yüz bin dev çıkararak, bir gün boyunca yer yerinden oynayınca dek kendi aralarında savaşmalarından bahsedilir. Hz. Ali'nin karşılaştığı gayr-i müslimlerin padişahlarının zalimliklerinden dolayı Ali'nin onlarla cenk etmesinden, geçtiği topraklardaki kafirlere İslam dinini yaymasından söz edilir. Bu savaşta Hz. Ali'nin itibarı artar ve zaferi elde eder. Ejderha konusu ise, "Ejderha Hatun", "Ejderha", "Dev Ayı", "Tek gözlü Dev", "Biricik Delikanlının Nesilleri" vs. Kazak masallarında da rastlanır. Destanda "sihirbazlık" motifi çok yaygın olarak geçer. Burada tabiatın gizli güçlerine sahip olarak insanlara yardım etme veya tam tersi olarak insanlara kötülük yapanlar diye iki grup olarak sınıflandırabiliriz. Birinci sınıfta Baba Omar, Ağıyan gibi iyimser şahısları sayarsak, ikinci grupta ise, Şuhbat, Salsal, Ataş, Sihirbaz Kız gibi kötü niyetli şahısları ifade edebiliriz. Bu sihirbazların hepsi insanı hayvana, eşyalara, türlü mitolojik şahıslara dönüştürme yeteneğine sahiptir. Destanda Hz. Ali'nin seferlerine mani olan sebeplerden biri de "barsa kelmes" yani "giderse tekrar dönmeme" motifleri kullanılmıştır. Mesela, Hz. Ali'nin önderlik yaptığı ordusu ilk başlarda başında tahta taştan kuyuya gelirler. Tahta taşta bu kuyunun içerisinde beş yol var. Ancak bu yolların dördü giderse dönmeyecek, sadece birinin doğru yola götüreceği yazılı idi. O gece Hz. Ali'nin rüyasına Peygamber girerek şöyle der: "Askerleri beşe bölerek kendisinin yolun sağ tarafından yürümesini ikaz eder". Ondan sonra bir defasında da Peygamber ümmetini çetin bir yola yolcu etmiş bulunur. Destanda Hz. Ali'nin üç kılıcının olduğunu görürüz. Kâfirler için olan savaşta en sevdiği kılıcı zülfikarını yanından hiç ayırmaz. Yanındaki sadık yoldaşı olan atı Düldül ile kılıçları hakkında şöyle der:

Resim 2: (Kıssa-i Salsal'dan metin parçası)

Soğıldağı bir adım Äli Kaydar
Qılışım üç qamqam samsam zülpıkar

Düldülüm aycılıqını altı başar
Qaytub meni alarsıñ äy gafirler

Savaşdaki diğər bir ismim Hz. Ali Haydar,
Kılıcım üçtür: kamkam, samsam, zülfikar.
Düldül'üm uzun yolları altı basar,
Nasıl beni yeneceksin ey kafirler...

Kılıç Kazakların epik destanlarında rastlanan kutsal beş pusatlardan birisidir. Fakat destanda bunlar sıradan bir ustanın elinden çıkan kılıç değil, gökten, Allah'ın emriyle özel gönderilen pusat olarak bilinir. Salsal kıssası Kazakistan Cuhmuriyetinin Millî Kütüphanesinde 480013, Almatı Abay Caddesi, 14 ve Bilim Bakanlığı İlim Akademisinin Merkezi İlmî kütüphanesinin 480021, Almatı Şevçenko sokağı, 28'de Nadir bulunan kitaplar bölümündeki korunma altında yer alan kitapların arasındadır. Buradaki eski yazıyla yazılan kitapların çoğu Kazan şehrindeki maatbalardan çıkan fotokopileridir. Örneğin Mavlekey'in söylediği Salsal destanı, yani Kazan şehrinde (1909.) basılmış metin 6321 satırdan oluşmaktadır. Kıssa-i Salsal'da dinin millet hayatında önemli rolü olduğunu, hatta vazgeçilmez unsur olduğunu ve din değişince dilin değişeceğini görürüz.

Kıssa-i Salsal'ın orijinal metninin girişi şöyle başlar:

“Awelde yad idelüm Teñrim adın.
Surasañ Mävlekeydür benim adım
Tümen menen Omskı arasında
Hiç adamnan kin imen saldanadım
Söyley bir qızıl tilim ölmey turub

Hiç adamnan qorlıqını görmey turub
Til menen yaq söyley bir mına taida
Çeñ yaqaşı yoq tonrı gimey turub
Söyley ber mına toyda ölmey turub
Bası yoq bir atğa minbey turub

Söyleb qal mına taida bayqus tilim
Tünlüksiz qarañğı üyge kirmey turub
Til birdi söylesin dip, Cabbar Hûda
Hüdayğa qullıq qilub tursaq da munda
Mäñgü baqi tamuğda qalmas idük

Qulluqğa bolsaq meşğül bu dünyada
Söyley bir ölmey turub yaq menen til

Çıl hésabın ayteyın yahşıláb bil
Bu dünyada Haq Tağala yaratıbdı
Barçası sanab görseñ on iki çıl

On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin Ortaya Çıkışı:

Türk halklarında zaman ve on iki sayısı ilgi çekici bir durum sergilemektedir. Kazaklar yılları on ikiye bölüp On İki Hayvanlı Türk Takvimi'ni yapmışlardır. Yıllar da on ikiye bölünmüş ve her birine ay adı verilmiştir. On İki Hayvanlı Türk Takvimi'nin ortaya çıkışı konusunda Kaşgarlı Mahmud, Dîvânü Lügati't-Türk'te şu bilgileri vermektedir: "Türk hakanlarından birisi kendisinden birkaç yıl önce geçmiş olan bir savaşı öğrenmek istemiş, o savaşın yapıldığı yılda yanılmışlar; onun üzerine bu iş için Hakan ulusuyla müşavere yapar ve kurultayda 'biz bu tarihte nasıl yanıldıksa bizden sonra gelecek olanlar da yanılacaklardır; öyle ise, biz şimdi göğün on iki burcu ve on iki ay sayısınca her yıla bir ad koyalım; sayılarımızı bu yılların geçmesiyle anlayalım; bu aramızda unutulmaz bir andaç olarak kalsın' der. Ulus, Hakanın önerisini onaylar. Bunun üzerine hakan ava çıkar; yaban hayvanlarını ılısu'ya doğru sürünsünler diye emreder. Bu büyük bir ırmaktır. Halk bu hayvanları sıkıştırarak suya doğru sürer. Bu hayvanlardan avlar; bir takım hayvanlar suya atılırlar; on ikisi suyu geçer; her geçen hayvanın adı bir yıla ad olarak konur (Divanü Lûgat'it – Türk Tercümesi, 1986: 344-347).

On iki hayvanlı Türk Takviminin ortaya çıkışıyla ilgili her Türk toplumunda ortak olan pek çok efsane oluşmuştur. Onlardan biri de Kazak rivayetini de şöyle vermektedir: "Bu efsanenin Buryat-Moğollar arasında anlatılan şeklini, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti İlimler Akademisi üyesi A. Maşanov şöyle yazıyor: "Sıçanla deve "Günü kim önce görecek?" diye çekişiyorlar. Deve sıçana bakıp: "Senin boyun benim kirpiğim kadar bile değil, sana göre ben yatan bir dağ gibiyim," diye kibirlenmiş. Sıçan da: "Boyuna güvenme, aklına güven!" demiş. Deve gece boyunca gözünü kırpmadan doğuya bakmış. Sıçan ise devenin hörgücüne çıkıp batıya doğru bakmış. Çünkü o güneş doğunca ışığın batıdaki dağlara düşeceğini biliyormuş. Böylece güneşin doğuşunu ilk olarak sıçan görmüş. Bunun üzerine Buryat-Moğollar gece yarısından sonra başlayan ilk saate "sıçan saati"; ilk aya "sıçan ayı", ilk yıla da "sıçan yılı" demişler (Biray, 2009: 671-682). Kazaklardan İkinci Dünya Savaşı kahramanı olan Bavırjan Momışulı "Uşkan Uya" adlı romanında çocuklara on iki hayvanlı takvimi

anlatırken ve onların ömürleri boyunca unutmamaları için şöyle bir dörtlükle izah eder.

“Tüye senip boyuna
Kalğan umıt jıldardan,
Jatpa karap moyıma
Talma imenip dilmardan.”

Bu dörtlükteki her kelime şifrelidir. Örneğin “Tüye senip boyuna” cümlesindeki Tüye T- tışkan (fare), senip S- sıyr (inek), boyuna B- barıs (leopar, pars). Kalğan K- koyan (tavşan), umıt U-uluw (saylangoz), jıldardan J- jılan (yılan), jatpa J- jilkı (yılkı, at), karap K- koy (koyun), moyıma M- meşin (maymun), talma T- tavık (tavuk), imenip İ- it (köpek), dilmardan D- doñız (domuz) olarak bilinmektedir.

On İki Hayvanlı Türk Takvimi

Resim 2: (<http://e-history.kz/kz/publications/view/3239>)

Kazakların inancına göre on iki yıla adlarını veren hayvanlar helal haram hayvanlar olarak iki gruba ayrılmaktadır. Haram hayvanların adını taşıyan yıllar uğursuz, kıtlıklar ve felaketlerle dolu, helal hayvan isimlerini taşıyan yıllarda huzur ve bereket olacağına inanılmaktadır.

Halk arasındaki diğer bir inanca göre: Domuz yılında doğan Kazaklar bu hayvanın adını gizlemekte ve doğum yılı sorulduğunda “Kara Geyik” demektedirler. Ayrıca doğduğu yıla mensup hayvanı da öldürmez ve kesmezler. On iki hayvanlı Türk takviminden en çok koyun yılının en bereketli yıl olduğuna inanırlar. At yılı, ejderha yılı ve maymun yılı da bereketlidir. Tavşan, yılan, sıçan ve domuz yılları kıtlık ve felaket yıllarıdır. Sıçan yılında kar çok olur, domuz yılında soğuk çok olur vb.

N. Tursynbayeva. Kissa-i Salsal'da Hayvan Adları ve On İki Hayvanlı...

Barçası sanab körseñ on iki çıl
Eweli Huday yaradqan tışqan yılın (KS, 2 / 20)

Tışqan*(bkz) tışqan → fare

Munan soñ kiletuğun sıyır yılı
Camağat yahşıláb biluñ munı (KS, 2 / 25)

sıyır*(bkz) sıyır → inek

Barıs kildi munan soñ ayğay salub
Köb haywanlar barıstan qalğan talıb (KS, 2 / 30)

Barıs *(bkz) barıs → pars, leopar

Qablan bolur barıs dikenleri
Bu sözlerni Qazaqdan keldim alub (KS, 2 / 30)

Qablan *(bkz) qabılan → kaplan

Törtinci yıl hésebı bolur qoyan
Hudanı esine alsañ çoçıb oyan (KS, 2 / 30)

Qoyan* (bkz) qoyan → tavşan

Beşinçisi sanasam adı uluw
Domski guberne bizden büruw (KS, 2 / 35)

Ulu * (bkz) ulu → salyangoz

Altuncı yılan bolur hésabında
Kiltürgen on iki yıl ésebinde (KS, 2 / 40)

yılan* (bkz) jılan → yılan

Yitincisin dağı eytsam çılqı yılı
Cügürur dav çağalay qızıl tülki (KS, 2 / 45)

çılqı* (bkz) jılqı → yılkı, at

tülki* (bkz) tülki → tilki

Sekizinçi qoy yılın tağı yazsam
Bileturub layık pa yoldan azsam (KS, 2 / 50)

qoy* (bkz) qoy → koyun

Toğızınçı yıl boldu adı meçin
Her adam ahiretniñ ğamin yesin (KS, 2 / 50)

meçin* (bkz) meşin → maymun

Onınçı yıl bolur bilseñ tavıq
İteyin osılayça ebin tavıb (KS, 3 / 55)

Tavıq * (bkz) tavıq → tavuk

On birinçi yıl bolur digen İtdi
Köb adam bizden burun ötüb gétdi (KS, 3 / 60)

İtdi* (bkz) it → köpek

Aitayın on ikinçi yılı doñız
Boq astınan çıkmaydı qara qoñız (KS, 3 / 65)

Doñız * (bkz) doñız → domuz

Qoñız * (bkz) qoñız → böcek

Bir tamğan qanı yüz mıñnan ey yaranlar
Er Älimen soğışnı divw bolub (KS, 17 / 995)

Divw* (bkz) diyu → masallardaki dev, peri, tek gözlü yaratık

Oyınçısı ol otur oyun oynab
Här tarafta yine tür bulbul sayrab (KS, 44 / 2690)
Bulbul* (bkz) bulbul → bülbül

Kiyik avlay cığarmın tüzge tidi

Bir qızmet itermiz sizge tidi (KS, 4/ 180)

Kiyik* (bkz) keyik → giyik

Iza boldı, Şühbad gari geldi,
Şühbad baştıq aştına yolbarıs minib (KS, 75 / 4500)

Yolbarıs* (bkz) jolbarıs → kaplan

Baba Omar bolubtı bir yaş bala

Qumırsqaday Kafirlerge carlıq qıldı: (KS, 67 / 4035)

Qumırsqaday* (bkz) qumırsqa → karınca

Tav başında bir ulken ecdahanı

Bir kun, bir tün curgen soñ gözü gördü (KS, 18 / 985)

Ecdaha* (bkz) aydahar → ecderha, dragon

Şol cêrde cabıladı kâri- yaşı.

Qurt –qumırsqa, masaday duıldaşıb (KS, 32 / 3200)

Qurt –qumırsqa*(bkz) qurt- qumırsqa → böcek, haşere

Masada* (bkz) masa → sivrisinek

Älgi şañnan birtalay qasqır çıqtı

Musılmanğa yardım ber ya Cabbar (KS, 42/ 2500)

Qasqır* (bkz) qasqır → kurt

Otız tüye cuk cöneltib altın kumiş

Qanbarnı izley törtev tuşti yolğa (KS, 21/ 1200)

Tüye* (bkz) tüye → deve

SONUÇ

Sonuç olarak incelemeye çalıştığımız XIX. yüzyılda yazılan Kıssa-i Salsal'da hayvan adları ve on iki hayvanlı Türk takvimi adlı makalemizde, bize insanlığın ilk dönemlerinden günümüze kadar insan-hayvan ilişkilerinin, sosyal hayatın yanı sıra, dinî görüşlerini ve inançlarını da nasıl etkilediğini göstermektedir. İnsanoğlu, içinde bulunduğu ve tamamına hükmedemediği zamanı kendi ölçüleriyle belirlemek, ona hükmetmek ve zamanı kendince sınırladığını tasdik ettirmek için tarih boyunca en ilkelden en gelişmişe kadar takvim oluşturma çalışmalarını daima sürdürmüştür. Bengütaşlar'da bu anlayışın ortaya çıkışı sayabileceğimiz “Öd tengri yaşar/yasar/ayсар, kişi oğlu kop ölgeli törimiş.” (Kül Tigin Bengütaşı, Kuzey Yüzü, 10) ifadesinde de Tanrı'nın yaşadığı veya belirlediği “zaman” kavramına, insanoğlunun hükmetme ve içinde yaşadığı zamanı kendince belirleme çabası, takvimlerin oluşturulmasındaki sebeplerden biri olduğunu göstermektedir.

КАЙНАҚЧА

- BABALAR SÖZİ, (2005). *Dini Dastandar*, C.15, Foliant, Astana. 473000, Kazak köşesi, 87/1.
- Divanü Lûgat'it-Türk Tercümesi I*, (Çeviren: Besim Atalay), (1986). TDK yay, Ankara s. 344-347. (Türk Tarihinin ve Kültürünün Kaynağı Olarak Kaya Üzeri Resimler (Petroglifler) ve Yazılar Rock Petroglyphs And Scripts As Source of Turkic History and Culture Necati Demir*).
- Nergis BİRAY. 12 Hayvanlı Türk Takvimi – Zamana ve Insana Hükmetmek. (2009). A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi Sayı 39, Erzurum.
- JUMAŞULI, Mavlekey. (1879). *Kıssa-i Salsal*, Kazan, Kokovina Baspası. 100 b.
- MIRZAHMETOV, Mekemtas. (1993). *Kazak Kalay Orstandırıldı, Atamura Baspası, Almatı. 128 b.*
- ÖZER, Zeynep Bağlan. (2004). *Kazakistan'da Alfabe Değişimine Yeni Bir Yaklaşım*, Ankara. [#### İnternet Kaynakları](http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/TURSYNBAYEVA, Nazira. (2017). Kıssa-i Salsal'ın Söz Varlığı Üzerinde Dil İncelemeleri, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Türkistan. 73s.</p></div><div data-bbox=)

- http://www.kuranmeali.org/55/rahman_suresi/14.ayet/kurani_kerim_mealleri.aspx/19.06.2018
- <http://e-history.kz/kz/publications/view/3239/21.06.2018>

Түйіндеме

«Салсал» 1879 жылы араб тілінде жазылған діни қисса. Салсал дастанының сюжеттік желісіне шамамен VII-VIII ғасырларда мұсылмандардың ислам дінін тарату мақсатымен өзге халықтармен жүргізген үлкенді-кішілі соғыстары арқау болған. Болжам бойынша, «Салсал» қиссасындағы соғыс қимылдары Иран мен Орта Азия өлкелерінде өткен Хз. Әли мен Салсалдың арасындағы он екі жылға созылған соғыс туралы баяндалған. Қисса мұсылмандар жеңіске жетіп, басқа діннің өкідері ислам дінін қабылдауымен аяқталады. «Салсал» қиссасы аралас тілді шығарма болғандықтан араб, парсы, татар, орыс және басқа да түркі тілдерінің сөздерін көптеп кездестіруге болады. Мақалада қиссадағы он екі түрлі хайуан аты мен түркі жыл санауындағы хайуанаттар арасындағы байланыс зерделенген.

Кілт сөздер: қазақ, араб алфавиті, Салсал қиссасы, түрік күнтізбелері, қазақ тілі.
(Тұрсынбаева Н. «Сал-сал» дастанындағы хайуан аттары және түркі күнтізбесі)

Резюме

«Салсал» - это религиозная поэма-кисса, написанная на арабском языке в 1879 году. Сюжетная линия поэмы относит нас к военным столкновениям мусульман с другими народами в VII-VIII вв., когда происходило активное распространение ислама. Согласно исследованиям, военные сражения между святым Али и Салсалом продолжались в Иране и Средней Азии в течении 12 лет, в результате которых мусульмане победили, и представителям других религий в итоге пришлось принять ислам. Так как кисса «Салсал» является произведением на нескольких языках, в ней можно встретить слова из арабского, персидского, русского, татарского и других тюркских языков. В статье проводится изучение названия двенадцати различных животных и их соответствие тюркским наименованиям календарных лет.

Ключевые слова: казах, арабский алфавит, кисса «Салсал», тюркский календарь, казахский язык.

(Тұрсынбаева Н. Наименования животных в дастане «Сал-сал» и тюркский календарь)